

NOVICE

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XII. V Ljubljani v saboto 25. februara 1854.

List 16.

Od tertje bolezni.

(Vinorejcom priporočilo.)

Profesor Didot je iz Lütiha naznanil gospodu ministru notranjih oprav na Dunaju po štiriletni skušnji (od leta 1849) neki pripomoček zoper tertjo bolezen, od katerega pravi, da je vreden skušnje vsih vinorejcov, ker ta pripomoček ni kakor sto družih iz gole domišljije vzet in se lahko rabiti dá.

Da ne bomo bravcov mudili z dolgim popisom, kako je gosp. prof. Didot ta pripomoček iznajdel, jim ob kratkem povemo, da pripomoček ta je rudninski katrán (mineralischer Theer), katerega je Didot iz glažute dobival, ki se pa sicer lahko in po ceni kupi.

Pozimi — pravi gosp. profesor — nimajo vin-carji tako nič opraviti, tedaj zamorejo lahko več tert nad korenino kakih 7 do 12 pavcov visoko s katranom namazati in skusiti ta pripomoček že to leto. —

Če na pičlih dvéh oralih stoji kakih 25.000 tert, je lahko zapopasti, da se v kratkem času bo negrad dal tertje bolezni obvarovati — pravi gosp. Didot nazadnje — in da se bojo vinorejci toliko raji tega ne druzega pripomočka posluževali, ker bi menda zadosti bilo, ako bi se mazale terte s katranom le vsake 3 ali 4 leta.

Vodila dobrega gospodarstva pri kmetovanju.

(Dalje.)

V velik prid so kmetovavcu dobri posli. Veliko se piše in govori od poslov; pripomoček, da gospodar dobre posle ima, je, jih primerno plačati, jim dobro hrano dajati (to je, kakoršna je v tistem kraju navadna), prijazno z njimi ravnati, kar je prav od njih terjati, pri vsih rečeh pa jim dajati dobre izgleda.

Pri večim delu naj si jemlje več delavcov, da se vsako delo ob pravem času hitro opravi, da zavoljo premalo delavcov pridelki v zlo ne pridejo, in se škoda ne godi.

Dalje je treba gledati na pota, da se popravi, ako so slabe; naj se kakor tudi spasiniki z visokimi sadnimi drevesi obsajajo.

Velika pripomoč za povzdigo kmetijstva je, ako njive kolikor je mogoče, blizo skupej ležé; naj si torej kmetovavec prizadeva, jih z menjo ali s kupovanjem, saj v večjih kosih vkupej spraviti.

V izboljšanje kmetijstva gré še naslednje važno opravilo:

V velik prid nam bo, če klajo pred žitom na novo pognojene njive sejemo; to pomnoži pridelke na klaji in na žitu. Vsak žitni pridelk oslabi zemljo za vrednost pol gnoja; klaja pa, kakor: detelja, trava itd. ne oslabi zemlje tudi v dvéh in treh letih, čeravno se tiste zaporedoma na ravno tistem

kraju pridelujete, in če potem še žito sejemo, se tudi žitni pridelk dobro obnese. Tako imamo iz več klaje več živine in več gnoja, in torej trojni dobiček.

Za pičo živine pa znamo zraven detelje svoje njive tudi s takimi rastlinami obsejati, katere so ji ravno tako ali še bolj, kakor detelja ali trava, v tek in rejo; postavim, se v jeseni na tako polje, katero je bilo spomladi gnojeno, ozimna rež, ječmen, grahovca z mešanimi travami seje; — spomladi pa se njive, katere so v jeseni gnojene bile, z jarino ravno tako kakor je bilo popred rečeno, obsejejo. Zmešano žito se ne smé pregosto sejati, da detelje in druge trave ne zaduši. Preden je tako sejano zmešano žito na pol izcvetelo, se pokosi, da se detelja, ktera je bila vmes sejana, ne zaduši, zemlja ne oslabi in da se tudi drugič še kositi zamore.

Če tako klajo sejemo, imamo vse tri leta obilno pridelka, zato je treba vsako leto tretji del naših njiv, in sicer šesti del v jeseni, in šesti del pa spomladi, tako obdelovati.

V precej gnojeno njivo se seje mešanica brez detelje, repa, ktera se za klajo rabi, sočivje itd. Krompir ali korún se sadi v negnojeno pa močno zemljo. Na tako vižo se na precej gnojene njive ne smé sejati žito, katero imamo v zerni pridelovati.

Še en napredek v kmetovanju je pridelovanje nemške ali lucernske detelje, tudi metelke imenovane.

Štajersko deteljo rada zima vzame, ker jo zmerzlina hitro izleče, zato je ji moramo ne le drugih trav, ampak tudi nemške detelje in sicer nar manj 5 do 6 funtov na oral (joh) pridjati, ker ta detelja zgubo navadne detelje nadomestuje; na tretje leto se preorje.

Če tako ravnamo, kakor je bilo rečeno, bomo v resnici naše kmetije izboljšali, si bomo živinske piče dokaj priredili in lahko več živine redili, zemljo dobro ohranili in vrednost zemljiša vikšali.

(Konec sledi.)

Dobrovoljen opomin starišem zavolj človeških kóz ali osepin.

Po več krajih so se letos prikazale kozé ali ose-pince; tù in tam so celò tako hude, da so nekteri ljudje pomerli za njimi.

In zakaj se godé še dan današnji take nesreče? Zato ker je še dosti tacihi nespametnih in brezvestnih starišev, ki ne dajo svojim otrokom kóz staviti.

Da so pred 50 leti nekteri stariši tako neumni bili misliti, da po stavljenih kozah kerst ne veljá in da matere zapišejo zlodju svoje otroke, se ne smémo čuditi. Nekdaj je vsak rokomavžar lahko sleparil ljudi, — al da dan današnji, ko se je ljudstvo vse bolj spametovalo, še vsi ne spoznajo velike dobrote cepljenih kóz, to je čudo!

Prepričati ljudi, da kozé staviti je potreba in da staviti jih ni nevarno ali škodljivo za zdravje, smo spisali te verstice.

Človeške kozé so ptuja bolezen, ktera je bila iz jutrovih dežel posebno ob križarskih vojskah v 10. in 11. stoletju v naš del sveta prenešena in je odtistihmal se vdomačila pri nas. Jutrova dežela je sploh mati mnogih hudih in gnjusnih bolezin. Pred 800 leti tedaj Europejci niso vedili nič od koz, kakor tudi od francozov ne, tedaj tudi noben človek pri nas ni vedil od tega kaj, da naj se stavijo.

Navadno vsake 4 leta se je vlekla strašna kuga po Evropi in za kozami je umerlo jezero in jezero ljudi; kar jih je ostalo, so imeli spraskane in marogaste obraze, da je bilo gerdo viditi, so oslepel, kruljevi postali itd.

Previdnost božja je hotla, da angleškemu zdravniku Edvardu Jenner-u se je leta 1797 naključilo, da v nedolžnih kravjih kozah je najdel pomoček zoper grozovite človeške keze. Komur so se kravje koze stavile, je bil večidel zavarovan hudih človeških kóz in smertni kósi je bila vzeta desetina ljudstva, ki je poprej pomerala za to strašno kugo.

Tako je postala krava velika dobrotnica človeška, in dohtarju Jenner-u gré čast in hvala, da je rešil že veliko milijonov ljudi gotove smerti in ohranil lepši narod človeštvu.

Otrokom cepljene kravje kozé so dajale po tem matêrijo, s ktero se dajo zdaj otrokom in odraslim ravno tako dobro in varno cepiti kozé, kakor s kravjimi.

Po ti dobrotljivi znajdbi se je pozneje znajdla velika dobrota tudi za ovce. Tudi ovce imajo svoje lastne strašno hude kozé, da jih je poginilo na milione. Začeli so v ovčarijah tudi mladim ovcam koze staviti—in lejte! kuga se je prestregla ž njimi. Kakor otrokom stavijo sedaj povsod tudi ovcam vsako leto kozé v velikih ovčarijah.

Vsega tega nekdaž ni treba bilo, dokler kóz ni bilo v naših deželah; dandanašnji pa je kozé staviti potreba in velika velika dobrota. (Konec sledi.)

Slovanski običaji.

Ženitovanje v Dalmaciji poleg turške meje.

„Novice“ so svojim bravcom popisovale ženitovanje istrijskih, goriških in belokrajnskih Slovincov, ki so jih prav radovedno brali; morebiti da jim bojo tudi po volji svatbene šege naših južnih bratov v Dalmaciji tik turške meje, kakor jih slavni Vuk popisuje.

V Risnu, kakor tudi v Dubrovniku in po drugih ondašnjih krajih, se namesto „dekle izprosi ali snubiti“ pravi „veriti dekle“, ali „veriti se s dekletom“. Po tem se zaročnica (nevesta) zove verenica, in zaročnik (ženin) verenik, prositba pa veritba ali vera.

Tudi v Risnu je bila navada tje do naše dobe, kakor je v Černigori ali morebiti kje na drugih mestih še dan današnji, da dva človeka, ki se rada imata, ako imata eden žensko, drugi možko dete, verita deco že v zibeli. To da so se te navade ondi že zaterle, in redkokrat se godí, da oče dekleta za sina izbira, ampak sin si jo izbere, oče jo pa prosi (snubi).

Pridši snubec v hišo k dekletovemu očetu mu reče takole: „Prijatelj, mazi ti Bog! prišel sem z dobrim časom pogovoriti se s tabo nekaj na samem. Jaz imam sina, ki ga verivati mislim, ti pa imaš hčer J., ktera je njemu in nam vsim mila; pa sem prišel k tebi, kakor k njenemu naj boljemu prijatelju, te vprašat: ali bi jo za-nj dati hotel“.

Ako dekličin oče jo dati misli, odgovori: „Hvala ti, bratec, na tvojej lepej prijaznosti, ki jo imaš do

mene in moje revne hiše; zanesi mi, da ti preč odgovora dati nemorem, ker imam bratov in druge svoje (žlahte), da jim povém in jih vprašam, in naj dle te prosim za osem dni, da poterpiš, dokler odgovor na svoje pošteno vprašanje dobiš“.

Ako je pa dati ne misli, se mu lepo zahvali, in pové se izgovarjaje, da iz tega nič biti nemore, ker je že obečana ali še premlada itd.

Kadar odločeni dan pride, kjer se ima fantovemu očetu odgovor dati, skliče dekletov oče v svojo hišo brate, če jih ima, in ostalo rodbino. Fantov oče pa vzešši koga iz svoje rodovine sabo, gré tam ko na gotovo, da dekleta perstanuje. Po tem ko se vzajemno pozdravijo in za zdravje poprašajo, derži fantov oče perstan v desnej roki, rekoč: „Lejte, bratje, v ime Božje iščem hčer J. našega brata J. za svojega sina J., in ako ga ljubi, dati nam je ta znank, kakor zastava vere pred vami, da prejme z dobrim časom in dobro srečo, ako Bog dá“. Oče dekletov se je že s svojimi dogovoril, pa jih vender zdej zopet vpraša: „Kaj pravite vi, bratje moji?“ Oni mu pa odgovorijo: „Mi pravimo to, kar ti“. Po tem reče oče: „Tedej jo jaz dajem, in Bog daj dober čas!“ pa vzešši perstan od fantovega očeta, ga dá ženi v zalogo do poroke. Po tem pijejo enmalo žganja — in veritba je storjena.

Za tem gresta k zaročnici zaročnikov oče in brat, kateri bo na svatbi ročni déver, in neseta ji v dar lepo suknjo in svilen robec, drugemu hišnemu ženstvu pa po kos mjila (žajfe); one pa dajo jima: svekaru (moževemu očetu) v robci zavito sošito srajco, deveru (moževemu bratu) otirač (antljo) in nogovice v robcu zavite. Na odhodu pred hišo daruje verenica posebno svekaru otirač; on ji pa potisne v roko cekin, deveru da lepo možnjo za duhan (tobak), on pa nji tolar (križavec).

Drugi ali tretji dan gré verenik k verenici s svojim stricom in prinese punici (ženini materi) svilen robec, kos mjila, in v njem zaboden cekin; tastu nove čizme, surjakom (ženinim bratom) vsakemu čevlje, svaštim (ženinim sestram) pa čevlje in svilen robec, in vsim domačim vsakemu po nekaj.

Navada je, da se verenica pred verenikom skriva tje do poroke; ali tū mu na veliko prošnjo jo viditi dopustijo, in k njej pridši jo objame in ko na silo poljubi; za tem jej v roko potisne cekin, na perst jej perstan natakne. Ona se vsega tega krati, in nektera jaka mu se izterga in pobegne, dari pa popadajo na tla. Na odhodu daruje punica zetu v svilnem robcu srajco, bele gate z veznim (štikanim) gačnikom in nogovice s štirimi zlatimi rožami (pušeljci). Tako mu tudi ostalo ženstvo, ktero je on daroval, dá po nekaj v dar.

V zarokih ima zaročnik skerbeti zaročnici za obučo, za to jej po gostim pošilja čevlje; ona pa njemu in njegovej hiši vsako nedeljo in praznik cvet pozlačen (rožo).

Od nekdaž je bila navada, da v dolgo terpečih zarokih je šel le dvakrat na leto zaročnik obiskat svojo zaročnico, in sicer na božič in njeni god.

Za zaročnikom gré njegova mati s svojo hčerjo obiskat zaročnico in jej nese v dar suknjo, lep robec, pletivačo (Strickbeutel), iglenico in naperstnik, vse troje od srebra; prijateljcam pa po zastor (pregačo), prijatelju otirač ali vézen robec, in drugim od rodbine po komad mjila. Zaročničin oče dá prijatelici cekin, njegova žena pa srajco v svilen robec zavito; tako tudi druge, ktere je ona darovala, jej dajo po nekaj v dar. Na odhodu dá svekerva svojej snahi perstan. (Dalje sledi.)

Novičar iz austrijskih krajev.

Iz zlatnega Praga. (O pesniški zapuščini Stanko Vrazovi — Dalje.) Kar sem dozda naznanil, so dokazi

Dobrovoljen opomin starišem zavolj človeških kóz ali osepinc.

(Konec.)

Če so stavljene kozé tolikšna dobrota za narod človeški, kako pa je to, da že dolgo ni vsakdo prepričan tega? Ni težak odgovor na ta ugovor.

1. Nekteri pravijo: „saj tudi našim starim očetom niso stavili kóz, čmu tedaj nam?“ Kaj tacega le govore tisti, katerim je svet opážen s steno, ktera jim brani pogled v stare čase nazaj; taki ne vejo, kar smo že natanko dokazali, da nekđaj pri nas ni bilo kóz, da ta strašna kuga se je iz jutrovih dežel pritepla k nam in vdomačila po tem pri nas, in še le ko je pomorila veliko milionov ljudi, je zoper to kugo dr. Jenner iznajdel pomoček, ki obstoji v cepljenju nedolžnih kravjih kóz, ktere se stavijo same kakoršne so, ali pa iz cepljenk otročjih.

2. Nekteri celò blodijo, da prave kozé so zato dobre, da se truplo po njih izčisti. Kratkovidna pamet, ki tako govori! Po tem takem bi si mogli tudi želeti, da nas vse gerde bolezní in kuge napadajo, da se bomo izčistili po njih! Naši stari očetje so bili nek veliko močnejši in zdraviši kot mi, in vendar se niso čistili po kozah, ker še kóz poznali niso. Zakaj se bomo mi dajali čistiti po taki gerdi ptuji bolezni, ktere se lahko obvarovamo, da se nas ne loti, nas v jamo ne spravi ali saj ne ogerdobi?!

3. „Saj ne pomagajo vselej — pravijo drugi — ker skušnje kažejo, da tudi take, katerim so kozé stavljene bile, napadajo vendarle prave kužne kozé“. Tega ne moremo in nočemo tajiti. Res je, da se kaj tacega včasih primeri. Al to je redko. Če ta primerek podira zaupanje na stavljene kozé, niso one tega krive, ampak njih prenapeti zagovorniki, ki so nekđaj preveč obetali, ko so rekli, da gotovo vsak je obvarovan kužnih kóz, kteri stavljene ima. To ni res, — resnica je le, da skor vsak je po njih obvarovan kužnih kóz, in če ga tudi ta kuga napade, po stavljenih kozah pride tako ob moč, da jih večidel vsak potem prav lahko prestopi, in kakor cepljeno sadno drevó ne rodi več lesnik, tako tudi s kozami cepljeno truplo ne več divjih, pravih kóz.

4. Da se pa to, da stavljene kozé ne varjejo človeka, primerja večkrat, kakor bi se imelo primeriti, po pravem cepljenju kóz, so matere same krive, ktere, ko so komaj z otrokom zdravniku herbet pokazale ali kadar se cepljenke prikažejo, izpraskajo v neumni svojeglavnosti muzolce, in tako vničijo stavljeno seme, da ne more dozoriti in truplo navdati s tisto močjó, ki naredi, da se ga kužne kozé prijete ne morejo.

5. Tudi vsako truplo ni vsaki čas pripravno sprejeti stavljenih kóz, kakor tudi ni vsaka zemlja vsaki čas pripravna, da bi kalilo vsejano seme v nji; primeri se tedaj tudi pri kozah, da so scer cepljene bile, pa se niso prijete, ali če so se prijete, vendar niso prav kalile. Zato je postava dana, da čez 8 dni matere imajo otroke zdravniku ogledati dati, da vidi: ali so se cepljenke prav prijete ali ne. Če pa nečimerne matere ne dajo zdravniku otroka več viditi, kdo je kriv, ako ob kozavi kugi njih otroci zbolé? Al so kozé po tem te nesreče krive? Nikdar ne, le nemarnost materna.

6. Nekteri pravijo: „lepo reč smo dobili po stavljenih kozah: bezgavk (škrofelnov), grint in več drugih bolezin ni bilo kdaj, dan današnji pa je toliko černih otrok. To vse so nam prinesle stavljene kozé“. Kak ste vendar kratke pameti, ki tako modrujete! Res, res je, da je dan današnji več bolnih in černih otrok. Pa zakaj? Zato: ker je več otrok na svetu. Nekđaj,

ko ljudje niso vedili za to pomoč, ktero danes imamo v cepljenju dobrih kóz, so pograbile kozave kuge strašno veliko otrok, in naj raji so napadale bolj bolehné; — zdaj vsi ti ostanejo pri življenju; al je tedaj čuda, da je dan današnji več černih otrok, bezgavk, grint itd.?! Kdor ima več otrok, ima tudi večkrat bolezen v hiši; kdor ima veliko živine, ima tudi večkrat ktero bolno, kakor tisti, ki ima le 2 ali 3 repe. Kdor tedaj le enmalo rajtati zna, bo lahko to zrajtala na perst! Treba pa je vselej, da zdravnik jemlje cep od popolnoma zdravih otrok, da se s cepom ne zmeša druga bolezen.

7. Ena pa je gotova. Pravijo: vsak človek se spremeni v 7 letih, to je, vsaka živa stvar se predela po več letih (česarvno ne v 7 letih), ker življenje je po kervi vedno prenavljanje trupla; vsak trenutek se loči po nevidljivih potih na vsaki pičici trupla kaj, in se nadomestuje z drugo novo robo. To vsak vé, da vse to, kar povžijemo, ne gré od nas, dokler smo zdravi, ampak večina povžitega se predeluje v kri, iz kervi v meso, kožo, kite, kosti itd.

Ker se tedaj take velike premembe neprenehoma na skrivnih potih v nas godé, se ni čuditi, da tudi tista stvar, ki je v nas prišla po stavljenih kozah in nas je več let varovala kužnih kóz, se med tem nekoliko spremeni, oslabi, in da tedaj po preteku 10 ali 12 let, kakor skušnje učé, nismo več tako gotovo obvarovani kozave kuge. In kaj izvira iz tega? Nič drugega, kakor to: da je potreba ali saj dobro, da po preteku 10 let ponavljamo cepljenje kóz, kar se v zdravniškem jeziku pravi revakcinirati, in je posebno takrat potrebno, kadar razsajajo prave hude koze v deželi. — „Po tem takem ne bo konca ne kraja tega cepljenja“ — mi zna kdo reči. Ne, prijatel, le v mladosti je to treba, ker kozé, če tudi napadajo včasih odraščene ljudi, so vendar le mladim ljudém navadna bolezen.

Lepo prosimo, da bi rodoljubi razširili ta nauk, kar nar bolj morejo med ljudstvo, ki potrebuje podučjenja v svoj lastni prid.

Slovanski običaji.

Ženitovanje v Dalmacii poleg turške meje.

(Dalje.)

En teden pred pirom (svatbo ali ženitnino) gresta zaročnikov in zaročničin oče z drugimi prijatli in bolj imenitnimi ljudmi iz mesta na plac, ter jih tam z žganjem napaja zaročnikov oče. Naj poprej vzeme v desno roko z žganjem boco (sklenico), na kateri je jabelko in v jabelki cekin, pa začne takole govoriti: „Pomagaj Vam Bog, pošteni bratje in gospóda moja! Lejte z dobrim časom sem izprosil hčer J. našega brata J., in sem Vas poklical, da pijemo čašo rakije, in da porečete tudi Vi, da jima Bog dá dober čas in dobro srečo“, (pa podá boco očetu zaročničinemu) „in prijatel moj, srečen da ti je čas!“ Zaročničin oče prejemši boco, vzeme z nje jabelko s cekinom, boco pa dá njih najstarejšemu poglavaru ali popu, ki jo vzešši takole napiva: „Bog blagoslovi! kar smo delali in uglasili, srečno bilo in dolgovečno za eno in drugo stran!“ Vsi drugi rečejo na glas: „Amen, Bog daj!“ Napivši se dá boco drugemu, ki je na versti, ter se vsi obredijo napijaje kakor kdo zna.

Prec potem se podajo prijatli s svojo rodbino na stran, pa se dogovorijo, kdaj bo svatba in koliko bo svatov itd.

Ta dan pošle zaročnik boco rakije (žganja) na tastov dom, da se tudi uni doma poveselijo, kakor ti na placu. Toda mu se od onod boca prazna ne vrača, temveč napolnjena in še odzgor s šiško in pozlačeno